
Демография, способности и сигурност

професор д-р Венелин Георгиев

Институт по информационни и комуникационни технологии – БАН
секция “Информационни технологии в сигурността”

www.IT4Sec.org

София, март 2020 г.

Венелин Георгиев, Демография, способности и сигурност, *IT4Sec Reports* 134, <https://doi.org/10.11610/IT4Sec.0134>

IT4Sec Reports 134 „Демография, способности и сигурност“. Изследването на взаимната връзка и влияние на демографските процеси върху сигурността е свързано с избор на подходящ интегриращ компонент, който да се повлиява от демографските фактори и да пренесе това влияние върху състоянието на сигурността. По съдържание и предназначение способностите за сигурност могат да изиграят изискващата се роля. В статията се аргументира връзката между демографските процеси и политики и състоянието на сигурността, като се използват способностите за сигурност в сърцевината на които стои човешкият фактор. Не по-малко интересна е изследваната връзка между функциите на сигурността, политиките за сигурност и състоянието на сигурността по принцип и в частност по отношение на демографската сигурност..

Ключови думи: сигурност, демография, способности за сигурност, функции на сигурността, политики за сигурност

IT4SecReports 132 „ Demography, capabilities and security“. Demographic processes and security are related and interdependent. The author argues for an appropriate integrating component that accounts for the demographic factors and their influence on the level of security. The concept of capabilities can perform this role. In this report, the link between demographic processes and policies and the state of security is examined through the lens of security capabilities and the human factor as their basic component. Equally appealing is the study of the link between security functions, security policies and the level of security in general, and the demographic security in particular.

Keywords: security, demographics, security capabilities, security functions, security policies

Редакционен съвет

Председател: акад. Кирил Боянов

Редактори: д-р Стоян Аврамов, проф. Венелин Георгиев,
проф. Величка Милина, доц. Златогор Минчев, доц. Георги Павлов,
проф. Тодор Тагарев, доц. Велизар Шаламанов

Отговорен редактор: Наталия Иванова

© Павлин Кутинчев, Иван Гайдарски, Златогор Минчев, 2020 г.

ISSN 1314-5614

Изследванията и дискусиите по тематиката за взаимната връзка и влиянието на демографските фактори, политики и процеси върху сигурността, в широкия смисъл на понятието, може да започне от различни начални точки. Особеното в случая е, че и двете понятия „демография“ и „сигурност“ са комплексни, широкообхватни и многофакторни. Тази особеност сама по себе си от една страна представлява предимство, а от друга страна се явява предизвикателство пред изследователите. Предимството идва от възможността, в зависимост от конкретните потребности да бъде избрана гледната точка, от която да се изследват връзките и зависимостите между демографията и сигурността. Предизвикателството се изразява в необходимостта от използване на абстрахиране, т.е. въвеждане на ограничения относно отчитаните фактори, с което се изкривяват изследваните връзки и зависимости. В крайна сметка, за да бъде извършено едно достатъчно конкретно изследване на връзката между демографията и сигурността, резултатите от което да притежават практическа стойност, се налага да бъде избран предмета на изследването и да бъдат въведени необходимите ограничения, обобщени в допускането за „равни други условия“.

Полето на изследванията в проблемната област също може да бъде разделено на две основни подобласти – „демографска сигурност“ и „демография и сигурност“. Първата област се фокусира върху един от аспектите на сигурността, погледната в широкия смисъл на понятието, а именно демографската сигурност. Дискусиите от тази гледна точка са запазено поле за специалистите по проблемите на демографията, като основният предмет на дискусиите са демографските фактори, функции, политики и тенденции. От гледна точка на специалиста по демографска сигурност вниманието може да се фокусира върху следното:

- в системата на общата теория на сигурността демографската сигурност спада към т.нар. аспекти на сигурността, т.е. тя се занимава с проблемите на сигурността в специфичен аспект на социалната дейност. Тази специфика намира изражение в понятията с които се борави, в знанието, което се изисква от страна на експертите и т.н. От системна гледна точка, за изследванията свързани с демографската сигурност е важна не само спецификата на конкретния аспект, но и връзката с останалите аспекти на сигурността: политическа, икономическа, финансова, гражданска, военна и др.;
- изследването на демографската сигурност може да се извършва на различни равнища като най-често това са националното, регионалното и глобалното равнище на демографска сигурност;
- значим обект за изследване представляват функциите на демографската сигурност и тяхното влияние върху картината на сигурността като цяло. Според някои автори тези функции се разделят на основни и второстепенни [1]. Към основните функции се отнасят регулаторната, оценъчната и смисловата функции. Като примери за второстепенни функции на демографската сигурност могат да бъдат посочени защитна, интегрираща и мобилизираща функция.

Един изследовател, който не е специалист конкретно в областта на демографската сигурност, би проявил по-скоро интерес към практическите проблеми на демографската сигурност, отколкото към теоретичните дискусии. Практическата реализация на демографските функции намира израз чрез демографските политики. В този смисъл интерес представлява следния пример от практиката – ако действително демографските функции изпълняват своето предназначение при формиране на демографската политика, то:

- демографската политика би следвало да бъде предпазена от нерационални решения (регулаторна функция на демографската сигурност);
- демографската политика би следвало да се базира на оценка на ефективността на предишни дейности и проекти, които на базата на доказани резултати могат да се оценят като приемливи или неприемливи (оценъчна функция на демографската сигурност);
- демографската политика следва да отчита свързания риск, степента на неговата приемливост и възможностите за противодействие срещу неприемливия риск, т.е. тя трябва да бъде насочена към бъдещето (смыслова функция на демографската сигурност);
- демографската политика следва да играе регулаторна роля и да въвежда забрана за действия, които биха извели системата извън нейното поле на апетит към риска и биха я въвели в зона на неприемлив риск (защитна или още възпираща функция на демографската сигурност);
- демографската политика би следвало да засилва единството между изследователската и академичната общност, законодателната и изпълнителната власт, централната и местната администрация, бизнеса, неправителствените организации и гражданите за постигане на синергичен ефект, на базата на който да се постигат по-големи способности за решаване на специфичните демографски проблеми (интегрираща функция на демографската сигурност).

Блокирането на функциите на демографската сигурност би довело до формулиране и прилагане на политики, които не отговарят на горните изисквания. Като следствие от това се появяват проблемите с демографските процеси и като крайно състояние – демографската криза.

Възможно ли е да се намери положителен ефект от това, че функциите на демографската сигурност са блокирани. Колкото и невероятно да изглежда, отговорът е положителен. Блокираните функции на демографската сигурност са причина за въвеждане на политики, за които се твърди че стимулират младите семейства да раждат и отглеждат повече деца, но в същото време изправят същите тези млади семейства пред задачи, решението на които представлява изключителна трудност, съизмерима с трудността на правенето на открития достойни за Нобелова награда. Всеки може да опита да спечели подобна награда, ако успее да балансира месечната издръжка на младата майка и нейното едногодишно дете със сумата от триста и осемдесет лева.

Втората гледна точка, или втората подобласт на проблемното поле, включва анализите и дискусиите за взаимната връзка и влиянието на демографските фактори върху сигурността като цяло и в частност върху останалите видове сигурност – политическа, икономическа, социална, вътрешна, военна и т.н. В тези дискусии могат да се включват по-широк кръг експерти, при което да се търсят релации между демографските процеси и политики и изграждането на сигурността.

Изследването, резултатите от което се представят в настоящия доклад, се отнася до втората гледна точка, а именно „демография и сигурност“, като целта е да се направи анализ на влиянието на ключови демографски фактори и тенденции върху възможността за изграждане и поддържане на сигурност.

Демографският проблем с право се приема като един от основните социални проблеми на съвременното българско общество и на европейското общество като цяло. Онова, което затруднява изследванията в областта е свързано с това, че този проблем

като че ли няма еднаква интерпретация, а в медиите се появяват отделни фрагментарни оценки за различни страни на демографския процес. За едни автори демографският проблем е свързан преди всичко с обезлюдяването на страната като цяло и на определен тип селища, за други автори проблемът е в липсата на квалифицирани кадри от определени специалности, докато за трета група автори проблемът е чисто психологически и намира израз в дискомфорта от това, че младите хора емигрират в чужбина [2].

С цел конкретизиране на анализа следва да се приеме работно определение за сигурността, играеща ролята на обект на изследването. В този смисъл сигурността се разглежда като състояние, при което са налице възможности за противодействие срещу влиянието на средата по начин, който позволява постигане на поставените цели. С други думи – когато отделният индивид, групата, обществото или светът като цяло разполагат с възможности за парирание на нежелано влияние на външни фактори по пътя към постигане на целите, тогава се приема, че е налице състояние на сигурност. От своя страна демографските фактори и процеси играят роля на предмет на настоящото изследване, т.е. те конкретизират гледната точка, от която се изучават особеностите на сигурността като фундаментална човешка потребност. Разнообразието от фактори и процеси, характеризиращи същността и особеностите на демографията, налага въвеждане на ограничения при избора на такива, които се приемат за ключови за изследването.

Успехът и резултатите от изследването на взаимното влияние на демографията и сигурността в голяма степен зависи от избора на свързващ елемент. Този елемент следва да се повлиява от факторите, имащи доминиращо влияние върху демографските процеси и процесите в сигурността. Той следва да може да бъде измерван и получаваните с негова помощ резултати следва да дават еднозначни оценки за изследваните връзки и взаимни влияния. В същото време избраният измерител трябва да бъде достатъчно ефективен, да е получил широка приложимост и да бъде достатъчно разбираем. За нуждите на настоящето изследване, взаимните връзки и влиянието между демографията и сигурността се описват и измерват с помощта на понятието „способности за сигурност“. Сами по себе си способностите за изграждане и поддържане на състояние на сигурност се определят като съвкупност от ресурси (човешки, организационни, материални, информационни и финансови), която позволява изпълнението на определени задачи, при определени условия и по определен начин.

Изследователската теза, или онова което се прави опит да бъде доказано, е свързано с разбирането, че постигането на сигурност изисква създаване и поддържане на способности, ключов компонент на които представлява човешкият фактор, който от своя страна е обект за изследвания и решения в рамките на демографската теория, политика и практика.

В общия случай, една организация би създавала условия за постигане на своите цели, т.е. тя би била в състояние на сигурност, при наличие на необходимата съвкупност от ресурси, която включва:

- човешки ресурси, описвани с помощта на фактори като количество, възраст, образование, опит, подготовка, мотивираност, здравен статус и т.н.;
- организационни ресурси, разбирани като съвкупност от административни и нормативни процедури и практики, които са съвместими и целенасочени. Казано с други думи, организационните ресурси изразяват доктрината за целенасочено обединяване и използване на отделните видове ресурси;

- материални ресурси под формата на материали, суровини, машини, системи и други веществени активи, чието използване осигурява постигането на целите;
- информационни ресурси под формата на информация, знание, технологии, иновации, ноу-хау и други необходими такива;
- финансови ресурси, в обем и форма, необходими за постигане на целите.

Изграждането на способности за сигурност е изправено пред множество предизвикателства, една не малка част от които имат връзка с човешкия фактор и анализът на които изисква навлизане в материята на демографската теория и практика.

Осигуряването на адекватни ресурси винаги е било предизвикателство пред организациите - в случая то се определя като първо предизвикателство пред изграждането и поддържането на способности за сигурност. Чисто механичното пренасяне на разбирането, че ако една организация разполага с горните ресурси без да се държи сметка за тяхната взаимна свързаност и обусловеност, може да доведе до погрешни изводи относно нейното състояние на сигурност. Красноречив пример за това са практиките в управлението на финансовите ресурси (бюджети) в двете силови министерства в нетолкова далечното минало. Изразени в цифри тези примери показват, че дори при заделяне на над деветдесет процента от бюджетните средства за заплати и осигуровки за персонала не се постига изпълнение на задачите във връзка със сигурността като цяло.

Правилното разбиране е това, че способности, гарантиращи сигурността на организацията са налице тогава, когато организацията разполага едновременно с подходяща съвкупност от изброените видове ресурси притежаващи адекватните за средата и заплахите за сигурността характеристики. Тази особеност стои в основата на второто предизвикателство пред създаването и поддържането на способности за сигурност, а именно балансирането на съвкупността от ресурси с финансовите ограничения и риска за сигурността.

Като обобщение може да се каже, че способности за сигурност са налице тогава и само тогава, когато е налице съвкупност от ресурси с характеристики, позволяващи изпълнението на определени задачи (изведени от анализа на защитаваните интереси и ценности, както и на заплахите и рисковете от средата) при определени условия (описани с помощта на съвкупност от контекстни и ситуационни сценарии) и по определен начин (на базата на доктрини, стандарти, процедури и пр.). Ключова дума в горното определение е думата съвкупност. Ако един или повече от изброените по-горе видове ресурси не присъства с необходимите качества или дори отсъства, то в никакъв случай не може да се говори за наличие на способности за сигурност. Доказателство е дадения по-горе пример, а именно, отделянето на над деветдесет процента от финансовите ресурси за заплати и осигуровки води до дисбаланс и дори до липса на финансови средства за подготовка на персонала или за поддържане, модернизирание и обновяване на материалните ресурси.

Възприемането на концепцията за използване на способностите за сигурност като измерител на възможностите за противодействие срещу влиянието на средата при постигане на целите, т.е. като измерител за сигурността на организацията, материализира връзката между обекта и предмета на изследването, а именно между сигурността и демографските фактори и политики. Не без основание в центъра на вниманието е поставен един конкретен компонент на способностите за сигурност, а именно човешкият фактор. Тук възниква въпросът какви са ключовите проблеми със състоянието на човешкия фактор от гледна точка на демографските анализи.

В настоящето изследване са възприети и използвани резултатите от работата на двама професори Георги Бърдаров и Надежда Илиева, носеща името „Хоризонт 2030 Демографски тенденции в България“. Според авторите основният демографски проблем на България е свързан с продължаващата постоянно емиграция на образовани и квалифицирани хора в активна възраст. В таблица 1 са посочени данни от Националния статистически институт за броя на заминалите и завърналите се от чужбина български граждани в периода 2012 – 2018 г.

Таблица 1. . Данни за напусналите страната и завърналите се български граждани от чужбина

	2012 г.	2015 г.	2018 г.
Брой на напусналите страната	13640	24497	31263
Брой на завърналите се от чужбина	4964	10722	16169
Разлика (завърнали се - напуснали)	-8676	-13775	-15094

В цитираното по-горе изследване се прави обобщението, че демографското предизвикателство пред страната е свързано главно със задържането на младите хора, което се вижда и от данните в Таблица 1. Авторите посочват двата основни инструмента за преодоляване на това предизвикателство, а именно подобряване на качеството на образованието и осигуряване на възможност пред младите хора за реализация на ниво и позиции, отговаряща на техния образователен ценз.

В хода на анализа, в настоящия доклад са изведени следните характерни особености на посочените два инструмента за справяне с демографския проблем пред страната.

Образователният процес включва няколко стъпки или няколко етапа, които са взаимно свързани и взаимно обуславят крайния резултат, а именно качеството на знанията, които обучаемите притежават. Качеството на образованието следва да се разглежда като функция на фактори, всеки от които притежава характерни особености и сам по себе си може да бъде предмет на изследване. По разбираеми причини в настоящето изследване се разглеждат само някои от проблемите на висшето образование. На първо място застават учебните програми и тяхното съответствие със съвременните теоретични концепции, изграждане на практически умения и свързаност с нуждите на бизнеса. Като основни проблеми на учебните програми могат да бъдат посочени:

- липса на концептуално мислене при тяхното разработване и извеждане на преден план на онова, което преподавателите притежават като знание, а не потребностите на съвременната среда. С други думи, програмите за обучение на студентите често пъти се правят на основата на това с какви знания разполагат съответните преподаватели, а не на базата на анализ на съвременните тенденции и добри практики в съответните области;
- занижени критерии при оценяване на знанията на студентите, използване на инструментите за оценяване като инструменти за задържане на студенти и привличането им за обучение в даден курс, специалност или програма;

- недостатъчно ефективни административни процедури, често пъти противоречащи на методиката на обучителния процес, което като резултат води до снижаване на качеството на получаваните знания;
- прилагане на правила, които водят до изкривяване на разбиранията на студентите и създаване у тях на усещане, че завършването на тяхното висше образование зависи не от усвоените и демонстрирани знания, а от благоволенieto на определени лица.
- слаба заинтересованост от страна на бизнеса към качеството на програмите по които се обучават студентите.

На второ място може да бъде изведено влиянието на социално-икономическата среда в която се обучават студентите. На немалка част от тях се налага да съчетават упражняването на труд с обучението в университета, като причината за това е необходимостта от осигуряване на доходи. Тук се получава следния абсурд: студентът записва да се обучава в избрана от него специалност, но за да има възможност да заплаща таксите за обучение той започва работа. Ангажираността с упражняването на труд пречи на студента да посещава лекциите в университета и той не получава необходимите знания. В края на обучението студентът се намира на същото ниво на знание на което е бил в началото на обучението, с тази разлика, че вече има няколко години трудов стаж, най-често не в областта в която е избрал да учи и впоследствие да се реализира.

Относно проблема с възможността за заемане на позиция отговаряща на образователния ценз и перспектива за развитие и израстване на младия служител, може да се даде за пример следния парадокс: поради недостиг на персонал в едно от силовите министерства се провежда кадрова политика за задържане на персонала колкото е възможно по дълго време чрез увеличаване на пределната възраст за работа в системата. В същото време в тази система няма въведен мандатен принцип за ротиране на заеманите позиции в служебната йерархия, което дава възможност на определени служители да престояват на една и съща длъжност (в повечето случаи достатъчно висока) дълго време, удължавано периодично с аргументацията за влиянието на негативните демографски фактори. Като следствие от това младите служители се лишават от възможността да се развиват в професионалната йерархия, което им действа демотивиращо и те напускат системата, а не рядко и страната.

Връщайки се към основния въпрос поставен за изследване, а именно каква е връзката между демографските процеси и изграждането на способности за сигурност, анализът може да продължи в следната посока: както вече беше посочено, човешкият фактор е ключов компонент на способностите за сигурност и като такъв той може да се опише с някои ключови негови характеристики – количество, степен на подготовка, степен на осигуреност с материални, нематериални и информационни ресурси.

По отношение на количеството, основната категория с която се оценява, човешкият фактор е недостиг (или неосигуреност, или некомплект и т.н.). Правейки връзка с казаното до тук, недостигът може да бъде компенсиран с помощта на задържане на млади хора в страната. Изборът на стратегия за постигане на този резултат представлява достатъчно комплексна и сложна задача, но в никакъв случай не бива да се навлиза в областта на нерационални и неприемливи решения. Като примери за подобни нерационални решения могат да се посочат следните:

- според мнението на експерт по сигурност, недостигът от пет хиляди служители в едно от силовите министерства може да бъде компенсиран чрез съкращаване на същото количество щатни бройки, при което некомплектът изчезва и

негативното влияние на демографските фактори е преодоляно. От предложението на експерта не става ясно как ще бъдат компенсирани способностите, които се създават от тези пет хиляди служители и кой ще се наеме да изпълнява техните функции, свързани със сигурността;

- в подобна ситуация, а именно недостиг на персонал в системата за сигурност, Армения предприема стъпки към значително занижаване на изискванията (основно към физическото състояние) към персонала, който е наеман в институциите за сигурност. Като следствие от това решение рязко нараства броят на инцидентите при изпълнение на служебните задължения и държавата става страна по множество дела за компенсиране на нанесени вреди.

По отношение на подготовката на човешкия ресурс като част от способностите за сигурност може да се каже, че от една страна тя е следствие от цялостния процес за образование, някои от слабостите на който бяха анализирани по-горе. От друга страна, подготовката на персонала от сферата на сигурността има свой специфичен компонент, без който не може да се приеме, че са налице способности за сигурност. В тази посока, представа за съвременното състояние на подготовката на персонала ангажиран със създаването на сигурност може да се добие от следните примери:

- по стандартите на НАТО подготовката на един екипаж за участие в мисии изисква провеждането на сто и шейсет летателни часа за година. В България, която е страна-членка на Алианса средната норма за нальот на един екипаж е три пъти по-малка;
- до неотдавна, количество на летателните часове по време на първия летателен стаж на младите обучаващи се пилоти беше по-голямо от общия брой на летателните часове през целия период за обучение днес.

Наличието на човешки фактор, дори в необходимото количество и дори с необходимата подготовка не гарантира наличието на адекватни способности за сигурност. Осигуреността с материални и нематериални ресурси играе съществена роля, тъй като дава възможност за развитие и реализиране на човешкия интелект и потенциал при изпълнение на задачи, свързани със сигурността.

Изследването на взаимната връзка и влияние между демографските фактори и сигурността не губи своята актуалност и дори все по-често застава в полето на внимание на изследователи и практики не само поради измененията в тенденциите, измервани с традиционните метрики, но и поради модифицирането на характерните особености на сигурността и демографията като параметри на съвременното общество. От направения по-горе анализ става ясно, че способностите за сигурност могат да бъдат онова свързано звено, което да описва и да обяснява взаимната връзка между демографските процеси и процесите в сигурността. Изграждането на адекватни способности за сигурност като функция на демографските фактори изисква разблокиране на функциите на демографската сигурност и въвеждане на демографски политики, адекватни на съвременните тенденции и закономерности в развитието на обществото на национално и европейско равнище. Формалните решения и формалните политики без съмнение задълбочават демографските проблеми, а от там и проблемите пред сигурността. Къде се крие решението? Нека се доверим на Айнщайн, който е казал, че проблемите на съвременното общество не могат да бъдат решени с помощта на съвременното знание. Единствено преминаването на ново, по-високо ниво на знание и политики може да гарантира решаване на съвременните проблеми, свързващи демографията и сигурността.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- [1] Венелин Георгиев, *Бизнес и сигурност*, София: Авангард, 2018, ISBN 978-619-239-115-7.
- [2] Марта Сугарева, Демографията като наука и особеноститена демографското развитие на България, *Пловдивски университет* 1–2 (2017): 466 – 467.
- [3] Георги Бърдаров и Надежда Илиева, *Хоризонт 2030: Демографски тенденции в България*, София: Фондация Фридрих Еберт, 2018.
- [4] Национален статистически институт, <https://www.nsi.bg/>.